

GULYÁS LÁSZLÓ*
Regionalizáció, területi reformok és közigazgatási térfelosztás
Közép-Európában
2. rész: Délszláv tanulságok **

Abstract

According to literature dealing with the reforms of public administration, the territorial division of a country is purely a professional issue. The political elite should elaborate the division on the basis of geographical, economic and other important characteristics of given country in a way that is harmony with its governing system. But in the countries of Central-Europe this theoretical model is modified because of the presence of national minorities.

The paper analyzes the reforms of public administration of different Yugoslav states. As you know Yugoslavia was born twice (1918, 1945) and split twice (1941, 1991).

The final conclusion of this paper is the following: from 1918 to nowadays the different Yugoslav states were all for homogenization, and were utilizing both regionalization and regionally for their own purposes.

1. A kutatás főbb jellemzői

2007 szeptemberétől „Területi reformok és reformkísérletek a Kárpát-medencében a 19. század közepétől napjainkig” címmel elnyertem egy három éves Bolyai Kutatási ösztöndíjat. A három éves kutatási időszak indításaként abból a hipotézisből indultam ki, hogy a Kárpát-medencében – sőt egész Közép-Európában – egy-egy régió fejlődését alapvetően befolyásolja a régió és az adott állam viszonya.¹ A régió fejlődése elsősorban attól függ, hogy az államot vezető politikai elit milyen szerepet oszt a régióra. Az állam véleményem szerint két eszközzel tud erőteljesen beavatkozni a régió fejlődésébe:

1. Gazdaságpolitikai eszközök (pl. ipar elszorvasztása vagy felfuttatása),²
2. Közigazgatási eszközök (ezen belül elsősorban a területi reformok).³

Ennek megfelelően a kutatás célkitűzését az alábbi módon határoztam meg: bemutatni és elemezni a közép-európai államokban a 19 század közepétől megvalósult azon közigazgatási/területi reformokat, illetve ezek mellett a fontosabb – de papíron maradt tervezeteket –, amelyek komoly hatással voltak a regionalizációra és a regionalizmusra. Itt jegyzem meg, hogy: regionalizáció alatt a felülről lefelé (azaz az állam kezdeményezései), míg regionalizmus alatt az alulról fölfelé (azaz a területi szintről induló folyamatokat értem.

A kutatás földrajzilag három olyan Habsburg utódállamra terjed ki, amely több nemzetiségű – Csehszlovákia, Románia, és Jugoszlávia – illetve, hogy a Kárpát-medence földrajzi egységét ne bontsuk meg magára Magyarországra is kiterjed.

A kutatási időszak második évében – 2008 szeptembertől 2009 szeptemberig – a különféle jugoszláv államalakulatokat vizsgáltam meg. Jelen tanulmány ezen jugoszláv vizsgálatok eredményeit mutatja be.

* Dr. habil. PhD, PhD, egyetemi docens – Szegedi Tudományegyetem.

** Jelen tanulmány a Bolyai Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült

2. A kutatás részeredményei: délszláv tanulságok

2.1. A vizsgált államok

1918-tól napjainkig több jugoszláv állam, illetve utódállam állt fenn. Ezek közül alábbiakat vizsgáltam: I. A királyi jugoszláv állam 1918–1941. II. A szocialista jugoszláv állam 1945–1990. III. A dezintegrálódó jugoszláv térség 1991-től napjainkig.

2.2. Kísérletek a királyi jugoszláv állam strukturális problémáinak kezelésére

A megszülető jugoszláv állam régiói minden lényeges szempontból – történelmi fejlődés, politikai kultúra, társadalmi fejlettség, gazdasági szint, nyelv, jogrendszer, vallás, kulturális szint és hagyományok – óriási különbségeket mutattak.

A jugoszláv állam legsúlyosabb születési hiányossága az volt, hogy nem nemzetállamként, hanem több nemzetiségű államként jött létre. Az új állam etnikai heterogenitását jól mutatja, hogy a legnagyobb lélekszámú nemzet, a szerbek aránya mindössze 38–39%-os volt.⁴

Az állam uralkodó politikai elitje – azaz a szerbek – ugyanazon kihívással nézett szembe, mint a csehszlovák politikai elit, azaz képesek-e az állam regionális különbségeit kezelni, képesek-e a különféle régiókból egységes államot teremteni, avagy a centrifugális erők szétszakítják államukat. Ezen kihívás megoldására a szerb politikai elit három kísérletet tett:

1. Az állam megalakulásától 1929-ig a parlamenti demokrácia keretei között ún. nagyszerb politika.
2. 1929-től a királyi diktatúra keretei között kibontakozó jugoszláv kísérlet.
3. 1939 és 1941 között a horvát–szerb megegyezés.

2.2.1. Az első kísérlet

Az első kísérlet az állam megalakulásától 1929-ig tartott, szerb politikai elit a parlamenti demokrácia keretei között ún. nagyszerb politikát folytatott. Ennek lényege három dologban fogható meg:

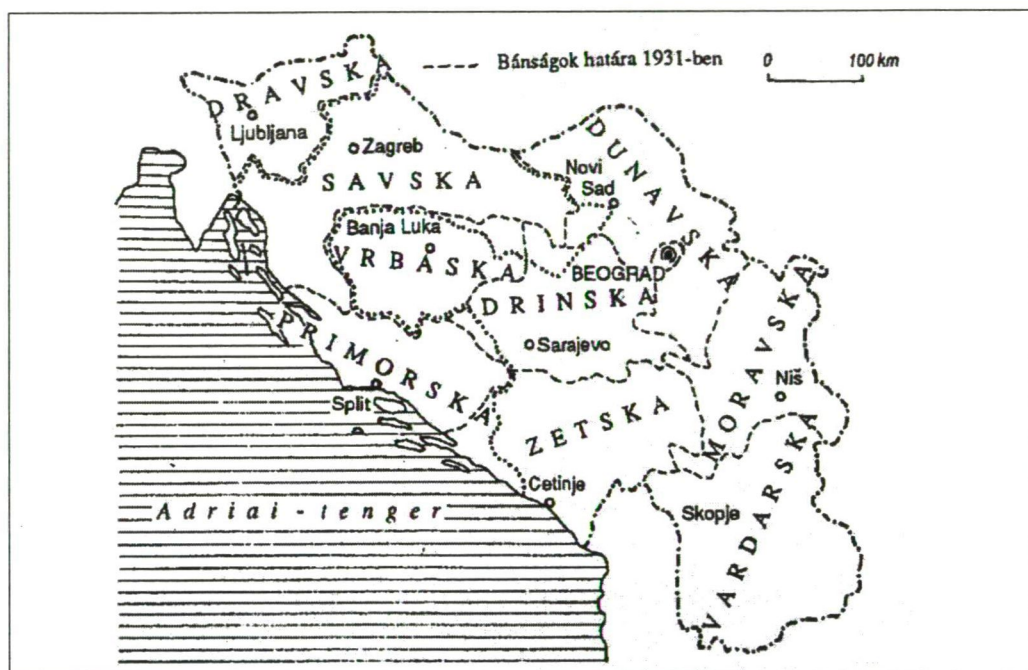
1. Egyrészt megteremtették és hangoztatták a „szerb-horvát” politikai nemzet ideológiáját, azaz a szerbek és horvátok valójában egy nemzet (a definíció szerint a horvátok katolikus szerbek).
2. Másrészt erőteljes közigazgatási centralizációt folytattak, a létrehozott 33 közigazgatási egységgel próbálták meg felváltani a korábbi tartományokat, és így elejét venni mindenféle föderációs és autonómista törekvésnek.
3. A szerb politikai elit minden politikai, közigazgatási és katonai pozíciót elfoglalt, sőt a gazdasági erőforrások birtoklásában is megpróbált saját maga javára arányeltolódást elérni.

Bár a nagyszerb politika jegyében a szerb politikai elitnek sikerült az államot centralizálnia, az unitarista politikát a többi nemzet – „a nem szerbek” –, nem fogadták el. Különösen fontos volt, hogy a horvátok mereven elutasították a „szerb-horvát nemzet” koncepcióját és a centralizációt, helyett a jugoszláv állam föderalizálása és ezen belül a horvát területek autonómiájának kivívására törekedtek.⁵

2.2.2. A második kísérlet

A második kísérlet 1929-től a királyi diktatúra keretei között bontakozott ki, Sándor király arra törekedett, hogy megteremtse az egységes jugoszláv nemzetet. Ennek a szándékának a lényege három dologban fogható meg:

1. Ideológia szempontból: a szerbek, a horvátok és a szlovének, illetve az országban élő többi sláv nép egyetlen egységes nemzetet, a jugoszláv nemzetet alkotja.
2. Közigazgatási szempontból: A bánságok határainak olyanféleképpen történő meghúzása, hogy egyrészt a hagyományos történelmi egységeket feldarabolják, másrészt a lehető legtöbb bánságban biztosítsák a szerb többséget (lásd 1. térkép).
3. A szerb politikai elit túlnyomó része támogatta a Sándor király-féle jugoszlávizmust, mivel a jugoszláv retorika mögött továbbra is lehetősége nyílt a szerb nacionalizmus érdekeinek érvényesítésére.

1. térkép. A jugoszláv bánságok 1929-ben (Forrás: Sokcsevits et al. 1993)

Az egységes jugoszláv nemzet megteremtésére irányuló törekvés szintén kudarcra zárt, a szerbeket, horvátokat, szlovénokat már nem lehetett úgy egységes nemzetté formálni (mint ahogy az a 19. században a poroszok, bajorok és szászok német nemzetté váltak). Így a 30-as években változatlan intenzitással folyt a föderalista/autonomista tömörülés és a centristák küzdelme.

2.2.3. A harmadik kísérlet

A Cvetkovic-Macek tárgyalások eredményeképpen született meg 1939. augusztus 20-án – tehát a második világháború kitörése előtt 10 nappal – a „Sporazum”, azaz a szerb-horvát „Megegyezés”, melyet Pál régens herceg jóváhagyása után augusztus 26-án hoztak nyilvánosságra.⁶ Ezen a napon a Horvát Parasztpárt által delegált öt politikus, élén Macek-vel – aki miniszterelnök-helyettesi posztot kapott – belépett a Cvetkovic-kormányba. Szintén

ezen a napon feloszlatták a jugoszláv parlamentet, hogy ezzel lehetőséget teremtsenek új választások kiírására. Bár itt jegyezzük meg, hogy ezeket a választásokat soha nem tartották meg. Két nappal később a király Dr Ivan Subasic-ot horvát bánná nevezte ki. A nyilvánosságra hozott Sporazum az alábbi főbb pontokat tartalmazta

- Felállítják a Horvát Bánságot, melynek területe az alábbi területekre terjed ki: Szávai Bánság és a Tengermelléki Bánság teljes területe, továbbá a Dunai Bánságból Ilok és Síd vidéke, a Drinai Bánságból északon Brcko környéke, míg nyugaton Travnik és Fojnica vidéke, a Verbasi Bánságból Gradacac környéke, és végül a Zetai Bánságból a Dubrovnik-i dalmát tengerpart (lásd még az 1.térképet – G.L.).
- A Horvát Bánság autonómiát kap, melynek keretében:
 - ❖ saját törvényhozó hatalmat, azaz nemzetgyűlést (szábor) állíthat fel.
 - ❖ a bánság élére a végrehajtó hatalom vezetőjeként horvát bán kerül.
 - ❖ számos ügyben (mezőgazdaság, kereskedelem, ipar, erdészet, bányászat, szociálpolitika, közegészségügy, oktatás és belső igazgatás) saját területén önállóan járhat el.
- A külügy, a külkereskedelem, a hadügy, a posta- és szállítási ügyek valamint a pénz- és vámközösség továbbra is a központi, belgrádi kormány hatáskörében marad.

Juhász József úgy értékeli a Sporazumot, hogy a jugoszláv államon belül egy kvázi trialista berendezkedést alakított ki. Jelen tanulmány szerzője úgy véli, hogy a Sporazum, komoly kísérlet volt a föderális Jugoszlávia megteremtésére, de az idő rövidsége (gondolunk itt arra, hogy a jugoszláv állam 1941 áprilisában belesodródott a második világháborúba) nem tette lehetővé a kísérlet teljes kifutását.

2.3. Összegzés

A két világháború közötti jugoszláv állam politikai szempontból tulajdonképpen centralizált, militarista nagyszerb állam volt. Az államszervező elv nem a nemzeti összetételhez igazodó föderalizmus, hanem a legerősebb nemzet, a szerb hatalmi törekvéseinek szolgálataiba állított centralizmus lett.

A politikai feszültségekkel párhuzamosan a gazdaság regionális különbségei is konfliktusforrássá váltak a jugoszláv államon belül.⁷ Az új állam keretei közé került régiók 1918 előtt nem álltak egymással szoros gazdasági kapcsolatban, ebből következően gazdasági tradícióik és fejlettségük jelentős mértékben különbözött. Ezért a jugoszláv állam legfontosabb problémája az egységes nemzetgazdaság létrehozása volt.

Ez a kísérlet azonban nem járt sikerrel. Jugoszlávián belül rövid idő alatt kialakult a „fejlett észak” (Szlovénia, Horvátország, Vajdaság) és a „fejletlen dél” (Ó-Szerbia, Montenegró, Crna-Gora, Montenegró, Macedónia) ellentéte. Belgrád a szerb nemzeti érdekeknek megfelelően kizsákmányolta a fejlettebb régiókat. A fejlettebb régiókban élő szlovének, horvátok, magyarok és németek úgy érezték, hogy a belgrádi kormány gazdaságpolitikája megkárosítja őket a szerbek javára.

Jugoszlávia két világháború közötti történelme úgy zárult, hogy a nagyobb etnikai közösségek ellenséges viszonyban álltak egymással, az egységes nemzetgazdaság megteremtése pedig jóformán meg se kezdődött, azaz a szerb politikai elit nem volt képes a regionális különbségek kezelésére. A két világháború közötti Jugoszláviában a szerb elit mind a politikában, mind a gazdaságban képtelennek bizonyult arra, hogy a szerb nemzeti érdek helyett a jugoszláv állam koncepciójában gondolkodjon és cselekedjen.

3. A szocialista jugoszláv állam regionális problémái

A második jugoszláv állam 1945 és 1989 közötti fejlődésével kapcsolatban három fontos vonást rögzíthetünk:⁸

1. Törekvés a nemzeti kérdések megoldására.
2. Törekvés a regionális problémák kezelésére.
3. A gazdasági, a politikai és a nemzeti kérdés hármasszféra összefonódása.

3.3.1. Törekvés a nemzeti kérdések megoldására

Tito és elvtársai a jugoszláv állam 1941-es összeomlásából levonták a tanulságokat és 1945-ben hatalomra kerülve két irányban tettek lépéseket annak érdekében, hogy az újjászervezett állam elkerülje ezt a sorsot: Egyrészt 1944 és 1945 között, illetve az azt követő néhány évben kemény etnikai tisztogatást hajtottak végre – lásd a német és olasz kisebbség számának drasztikus csökkentése, illetve ennek megkísérlése a magyarok esetében is – az újjászülető állam délszláv jellegének erősítése érdekében. Másrészt a kudarcot vallott nagyszerb nacionalizmust elutasítva kidolgozták, és alkotmányban rögzítették a föderatív jugoszlávizmust, amelyet az öt délszláv nemzet – szerbek, horvátok, szlovének, macedónok és a crna-goriai – egyenjogúságaként definiáltak.

A két világháború közötti Jugoszláviát fennállása egész ideje alatt éles nemzeti ellentétek jellemezték, és ezeket az ellentéteket a második világháború alatti tragikus történései még tovább élezték, de Titónak föderatív kommunista állam modelljét felépítve és azt folyamatosan módosítgatva sikerült a helyzetet hosszú időre stabilizálnia.

Ebből a szempontból fontos volt az 1974-es alkotmánymódosítás, amelynek célja az volt, hogy gátat szabjon a központosítás ellen irányuló nemzeti törekvéseknek (lásd „horvát tavasz”). Ezt Tito két eszközzel kívánta elérni. Egyrészt engedményeket tett a tagköztársaságoknak és a többi nemzetnek – lásd albánok jogainak bővítését Koszovóban, illetve a boszniai muzulmánok nemzeti önállóságának elismerését –, amikor jogokkal ruházta fel őket. Másrészt megpróbálta korlátozni a szerb dominanciát. Jól mutatja ezt, hogy a koszovói albánok 1974-es jogbővítést Tito a belgrádi konzervatív szerb vezetéssel szemben csikarta ki.

Ez a titói megoldás azonban nem válhatott be, egyrészt az engedmények nem elégtételt keltettek ki a szlovén és horvát nemzetet, illetve nem oldotta meg hosszú távon az albán kérdést se. Másrészt a szerbek is úgy érezték, hogy a jugoszláv állam velük szemben negatív diszkriminációt alkalmaz.

Egyet kell értenünk Gyilasznak találó mondatával, mely szerint „Tito volt a jugoszláv endszer egyetlen működő intézménye.” Hiszen a politikai patthelyzeteket és az egyre jobban kiéleződő nemzeti kérdést számos esetben az ő autoriter döntései és tekintélyelvű beavatkozásai oldották meg. Így halála után a nemzeti ellentétek ismét kiéleződtek.

3.3.2. Törekvés a regionális problémák kezelésére

A szocialista jugoszláv állam belül megmaradtak azok a komoly regionális különbségek, melyek a két világháború közötti első jugoszláv államot is jellemezték. A második jugoszláv állam négy „területe” (ebből három köztársaság és egy tartomány), Bosznia-Hercegovina, Macedónia, Koszovó és Crna-Gora fejletlennek minősíthető. Míg Szlovénia, Horvátország, a Vajdaság, és „Szűkebb Szerbia” fejlettek minősíthető, azaz Jugoszlávián belül beszélhetünk egy fejlett „Északról” és egy fejletlen „Délről”.

Viszont a beruházásokra nem a GDP megtermelésének arányában került sor regionális

szinten, azaz a fejlett köztársaságok GDP-jének egy részét a fejletlen köztársaságokra fordították. Azaz a fejlett területek – a köztársaságok: Szlovénia és Horvátország –, és területek – pl. a Vajdaság – a jövedelmek központi újraelosztásának szenvedő alanyai voltak.

Ráadásul a Szovjetunióval való szakítás (1948) után Tito és elvtársai szakítottak a sztálini bürokratikus-etatista, államszocialista modellel, helyette a szocializmus újrafogalmazására alkalmas öngazgatás eszméjének és rendszerének bevezetésére került sor.

Ennek következtében a szövetségi szintről egyre több jogkör és döntési lehetőség került át a köztársasági és kommunális szintre. A pártvezetés úgy vélte, hogy az állami gazdaságirányítás leépítésével az önállósághoz jutó öngazgató vállalatok olyan szocialista piacgazdaságot alakítanak ki, amelyben spontán és demokratikus kooperációjuk révén saját maguk látják el a piacszabályozás általános funkcióit.

Az 1950-es évek végétől az 1980-as évek végéig tartó időszak gazdasági életét a legjobban úgy jellemezhetnénk, mint két véglet közötti folyamatos hullámzást, egyrészt a centralizmus, unitarizmus és a túlzott állami beavatkozás, másrészt a gazdasági szervezetlenség és anarchia között. S mindehhez az öngazgatási rendszer átszervezési kísérletei adják a keretet.

3.3.3. A gazdasági, a politikai és a nemzeti kérdés hármasszefonódása

A titói Jugoszláviában a gazdaság és a politika rendkívül szorosan összefonódott. A képet még tovább bonyolította a nemzeti kérdés, mert egy gyár, az Jugoszláviában nem csupán gyár volt, hanem szerb gyár, vagy horvát gyár volt, azaz a gazdasági kérdések mindig erős nemzeti színezetet kaptak. Ráadásul az egyes köztársaságok nemzeti vezetői gyakran nyúltak a nemzeti retorikához gazdasági konfliktusok – például melyik gyárat zárjuk be – esetében is.

A gazdaság, a politikai és a nemzeti kérdés hármasszefonódása komoly feszültségekhez vezetett a jugoszláv államon belül, de ezek a feszültségeket a titói korszakban végig a felszín alá szorították.

4. A dezintegrálódó jugoszláv térség regionális problematikája

A Titói megoldás nem vált be, mivel egyrészt az engedmények nem elégítették ki a szlovén és horvát nemzetet, illetve nem oldotta meg hosszú távon az albán kérdést se.⁹ Másrészt a szerbek is úgy érezték, hogy a jugoszláv állam velük szemben negatív diszkriminációt alkalmaz. Ezért a közép-európai rendszerváltások részeként 1989 után az egymással versengő nacionalizmusok (horvát, szerb, albán etc.) szétbontották a jugoszláv államot.

A térség még napjainkban is a dezintegráció fázisában van, jól mutatja ezt a koszovói kérdés lezáratlansága.¹⁰ Reményi Péter disszertációjában az pillanatfelvételt adja a délszláv térségről: Meg nem oldott etnikai feszültségek terhelik az utódállamok közötti kapcsolatokat, szakadár törekvések destabilizálják a térséget, etnikai alapú államon belüli elkülönülés tesz működésképtelenné országokat.¹¹

Napjainkban a nemzeti alapon történő elkülönülés minden fajta egyéb érdeket felülír. Jól mutatja ezt, hogy az egyes utódállamok belső közigazgatásuk kialakításakor az állam-nemzet érdekeit érvényesítik az államuk keretei közé került kisebbségekkel szemben.

4. Végső konklúzió

A jugoszláv térségben a területi térfelosztás kérdése – az állam belső struktúrájának kialakítása – 1918-tól napjainkig összefonódott a nemzeti kérdésekkel. Így a regionalizáció és regionalizmus folyamatait alapvetően az egyes nemzeti érdekek irányítják.

A kutatáshoz felhasznált irodalom

- Arday Lajos (1990): Térkép csata után. Magyarország a brit külpolitikában 1918–1919. Magvető Kiadó. Budapest.
- Arday L. (2002/a): A makedón kérdés. In: Arday Lajos (szerk.): Reformok és kudarok. Jugoszlávia utolsó évtizedei és ami utána következik. BIP Kiadó. Budapest. 2002.
- Arday L. (2002/b): Reformok és kudarok. Jugoszlávia utolsó évtizede és ami utána következett. BIP Kiadó. Budapest.
- Arday L. (2002/c): A jugoszláviai magyar nemzetiség helyzete az 1970-es években. Id. mű Arday Lajos (szerk.): Magyarok a Délvidéken, Jugoszláviában. BIP Kiadó. Budapest. 2002.
- Arday L. (2002/d): Jugoszlávia bel- és külpolitikája az 1970-es években. In: Arday Lajos (szerk.): Reformok és kudarok. Jugoszlávia utolsó évtizedei és ami utána következik. BIP Kiadó. Budapest. 2002.
- AVNOJ (1974): Az AVNOJ határozatainak dokumentumai. Fórum Kiadó. Újvidék.
- Bán D. András (1997): Föderációs és konföderációs tervek Kelet-Közép- és Délkelet-Európában 1939–1947. Id. mű Integrációs törekvések Közép- és Kelet-Európában a 19. és 20. században. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- Anton Bebler (1992): A föderalista kommunizmus jugoszláv modellje. Európai Szemle. 1992/3 szám.
- Beck B. (1975): Jugoszlávia gazdasága. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó. Budapest.
- C. Bennett (1995): Yugoslavia's Bloody Collapse. Cause, Course, Consequences. London.
- Berend T. Iván (1999): Terelőúton. Közép- és Kelet-Európa 1944–1990. Vince Kiadó. Budapest.
- Anita L. P. Burdett (1995): The historical boundaries between Bosnia, Croatia, Serbia Documents and Maps 1815–1945. Archive Edition. Bristol.
- Fejtő Ferenc (1991): A népi demokráciák története. Magvető Kiadó. Budapest.
- Ivo Goldstein (1999): Croatia. A History. Hurts and Company. London.
- Ivo Gresic (1993): Horvátország: átalakulás választások útján Id. mű: A többpártrendszer kialakulása Kelet-Közép-Európában 1989–1992. Budapest.
- Gulyás László (1992): A magyar–jugoszláv határ születése. Kapu 1992/11. szám
- Gulyás László (2000/a): Horvátország születése. A jugoszláv állam széthullása III. KAPU 2000/2. szám.
- Gulyás László (2000/b): Tíz év Koszovó történetéből 1989–1999. A jugoszláv állam széthullása VII. KAPU 2000/8. szám 55–61. old.
- Gulyás László (2003): A Vajdaság helyzetének hosszú távú változásai a jugoszláv államosodási folyamatokban 1918-tól napjainkig. A Pécsi Tudományegyetem Regionális politika és gazdaságtan Doktori Iskolájának Évkönyve. Pécs. 82–93. old.
- Gulyás László (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. Hazai Térségfejlesztő Rt. Budapest.
- Gulyás László (2006): A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. A Délvidék történeti földrajza konferencia. Konferenciakötet. Nyíregyháza. 55–68. old.
- Gulyás László (2008/a): Centrifugálisból centripetális Tito kísérlete a koszovói kérdés rendezésére 1945–1980. Közép-Európai Közlemények 2008/2. szám. No2. 56–63. old.
- Gulyás László (2008/b): Nyolc év a Koszovó konfliktus történetéből (1999. június 10.–2007. december 10.) Mediterrán és Balkán Fórum. 2008 október. II. évfolyam 3. szám 8–17. old.
- Gyarmati György (1992): Föderációs tervek a második világháború után. Politikatudományi Szemle 1992/2. szám.
- Hardi Tamás–Hajdú Zoltán–Mezei István (2009): Határok és városok a Kárpát-medencében. MTA RKK. Győr–Pécs.

- Heka László* (2000): Horvát alkotmány és jogtörténet. JATE-Press. Szeged.
- Heka László* (2001): Adalékok Horvátország alkotmánytörténetéhez. Szeged.
- J. B. Hoptner* (1962): Yugoslavia in crisis 1934–1941. Columbia University Press. New York.
- Ladislav Hory–Marius Borszat* (1964): Der Kroatische ustasha staat 1941–1945. Stuttgart.
- JSZSSZK* (1974): Jugoszlávia alkotmánya. Fórum Kiadó. Újvidék.
- Kardelj, Edvard* (1976): Szocialista öngazgatás. Fórum Kiadó. Újvidék.
- Kardelj, Edvard* (1981): Visszaemlékezések. Fórum. Kiadó. Újvidék.
- Kolundzia, B.* (1980): Az öngazgatási rendszer néhány elméleti és gyakorlati kérdése. Művelődési Minisztérium. Budapest.
- Barbara Jelavich* (1996): A Balkán története. Osiris Kiadó. Budapest.
- Juhász József* (1999): Volt egyszer egy Jugoszlávia. Aula Kiadó. Budapest.
- Juhász József* (2007): Két korszak határán. Tanulmányok Kelet-Európa jelenkor történetéből. L Harmattan. Budapest.
- R. J. Kerner* (1949): Jugoszlávia. California University Press. Berkley.
- Kocsis Károly* (1993): Egy felrobbant etnikai mozaik esete. Teleki László Alapítvány. Budapest.
- John R. Lampe* (1996): Yugoslavia as a history. Cambridge University Press. Cambridge
- Ivo Léderer* (1963): Yugoslavia at the Paris Peace Conference. New Haven–London.
- Malcom, N.* (1997): A short history of Kosovo. London.
- Matuska Márton* (1993): A megtorlás napjai. Budapest.
- Mattec, M.* (1975): The Chetniks Movement of the Yugoslav Resistance. John Hopkins University Press. Baltimore.
- Ormos Mária* (1974): Merénylet Marseille-ben. Kossuth Kiadó. Budapest.
- Ormos Mária* (1984): Padovától Trianonig 1918–1920. Kossuth Kiadó.
- Pándi Lajos* (1995): Köztes-Európa 1763–1993. Szerk. Pándi Lajos. Osiris Századvég. Budapest.
- Stevan K. Pavlowitsch* (1992): Yugoslavia's Great Dictator: Tito. London.
- Plestina, D.* (1992): Regional development in Communist Yugoslavia: Success, Failure and Consequences. Westview Press. Boulder.
- Ramet, P.* (1985): Yugoslavia in the 1980s. Westview Press. London–Boulder.
- Rátz Kálmán* (1934): A pánszlávizmus története. Budapest.
- Reményi Péter* (2009): Jugoszlávia felbomlásának politikai földrajzi következményei és a térség városhálózataira gyakorolt hatásai. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem-TTK. Pécs.
- Roberts, W. R.* (1973): Tito, Mihajlovic and the Allies 1941–1945. Rutgers University Press. New Brunswick.
- Joseph Rothschild* (1996): Jugoszlávia története a két világháború között. Studium Füzetek 4. Szeged.
- Sajti Enikő* (szerk.) (1989): Jugoszlávia 1918–1941. Dokumentumok. JATEPress. Szeged.
- Sajti Enikő* (2000): Tito. Politikai életrajz. Pannonica. Budapest.
- J. B. Schechtman* (1946): European population transfer 1939–1945. Oxford.
- Anton-Heinz Schmidt* (1996): Kroatien in der Habsburg Monarchie. Wien.
- Laura Silbert–Allan Little* (1995): Jugoszlávia halála. Budapest. Zrínyi Kiadó. Budapest.
- Sokcevičs Dénes et al.* (1993): Déli szomszédaink története. Bereményi Könyvkiadó. Budapest.
- Dukic Svavoljub* (2000): A Milosevics-klán. Atheneum. Budapest.
- Vaska Géza* (1932): Jugoszlávia. Budapest.

A kutatás eredményeit közlő publikációk

- Centrifugálisból centripetális Tito kísérlete a koszovói kérdés rendezésére 1945–1980. Közép-Európai Közlemények 2008/2. szám. (No. 2.) 56–63. old.
- Horvátország történeti struktúráváltásai a kezdetektől napjainkig. Mediterrán Világ. 2008/7. szám 163–197. old.
- Nyolc év a Koszovó konfliktus történetéből (1999. június 10.–2007. december 10.) Mediterrán és Balkán Fórum. 6. szám (2008 október. II. évfolyam 3. szám) 8–17. old.
- Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok. IV. évfolyam/2. szám 13–22. old

- Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a Titó-i Jugoszláviában. *Tér és Társadalom* 2009/2. szám. 155–169. old.
- Délszláv erőközpontok államszervezési koncepcióinak küzdelme 1914–1918. *Mediterrán és Balkán Fórum*. 10. szám (2008 szeptembere. III. évfolyam 4. szám).
- A Sporazum, avagy föderalista kísérlet a királyi Jugoszláviában 1939–1941. *Közép-Európai Közlemények* 2009/4–5. szám (No. 6–7. szám).

Jegyzetek

- ¹ A hipotézis előzményeiről lásd *Gulyás László* (2005): Két régió – Felvidék és Vajdaság – sorsa az Osztrák–Magyar Monarchiától napjainkig. *Hazai Térségfejlesztő Rt.* Budapest.
- ² Erről lásd *Gulyás László*: A szlovák ipar fejlődése, 1918–1993. In: *Horváth Gyula* (szerk.): Dél-Szlovákia. A Kárpát-medence régiói, 2. Budapest–Pécs, Dialóg-Campus Kiadó-MTA Regionális Kutatások Központja. 2004. 326–335. old.
- ³ *Gulyás László*: A Délvidék fejlődésének főbb csomópontjai és tendenciái. A Délvidék történeti földrajza konferencia. Konferenciakötet. Nyíregyháza. 55–68. old.
- ⁴ A konfliktusok első jelentkezéséről lásd *Gulyás László*: Délszláv erőközpontok államszervezési koncepcióinak küzdelme 1914–1918. *Mediterrán és Balkán Fórum*. 10. szám. 2008 szeptembere. III. évfolyam 4. szám.
- ⁵ Erről bővebben lásd *Gulyás László*: Horvátország történeti struktúráváltozásai a kezdetektől napjainkig. *Mediterrán Világ*. 2008/7. szám 163–197. old.
- ⁶ Részletesebben lásd *Gulyás László*: A Sporazum, avagy föderalista kísérlet a királyi Jugoszláviában 1939–1941. *Közép-Európai Közlemények* 2009/4–5. szám (No. 6–7. szám).
- ⁷ Erről lásd *Gulyás László*: Az első jugoszláv állam felbomlásához vezető strukturális problémák. Jelenkori társadalmi és gazdasági folyamatok. IV. évfolyam/2. szám 13–22. old.
- ⁸ *Gulyás László*: Regionalizáció, regionalizmus és a nemzeti kérdés a Titó-i Jugoszláviában. *Tér és Társadalom* 2009/2. szám. 155–169. old.
- ⁹ *Gulyás László*: Centrifugálisból centripetális Tito kísérlete a koszovói kérdés rendezésére 1945–1980. *Közép-Európai Közlemények* 2008/2. szám. (No. 2.) 56–63. old.
- ¹⁰ Nyolc év a Koszovó konfliktus történetéből. 1999. június 10.–2007. december 10. *Mediterrán és Balkán Fórum*. 6. szám. 2008 október. II. évfolyam 3. szám. 8–17. old.
- ¹¹ *Reményi Péter*: Jugoszlávia felbomlásának politikai földrajzi következményei és a térség városhálózatára gyakorolt hatásai. PhD-értekezés. Pécsi Tudományegyetem-TTK. Pécs, 2009.